

“O‘zmetkombinat” AJ Komplayens – xizmati

KORRUPSIYAGA OID MA’LUMOTLAR O‘QUV QO‘LLANMASI

Korrupsiyaga kurashish sohasida Xalqaro tajriba

Zamonaviy sharoitda O'zbekistonda korrupsiya ijtimoiy tahdid bo'lib, yurtimizning samarali rivojlanishi yo'lidagi eng jiddiy to'siqlardan biri hisoblanadi. Korrupsiyaga qarshi kurashish Davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan. Bu borada ijobiy xorijiy tajribani o'zlashtirish maqsadida o'z samarasini amalda isbotlagan korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha xalqaro dasturlarni ko'rib chiqishga murojaat qilishimiz zarur.

Korrupsiyaga nisbatan ancha samarali va davlat darajasida korrupsiyaga qarshi strategiyani shakllantirgan mamlakatlar Niderlandiya, Finlyandiya, Daniya, Norvegiya, Yaponiya, Janubiy Korea, Frantsiya, Germaniya, AQSH, Irlandiya, Shvetsariya, Gonkong, Avstriya, Isroil, Buyuk Britaniya, Chili, Shvetsiya, Singapur, Lyuksemburg, Avstariliya, Islandiya.

Yuqoridagi mamlakatlarda korrupsiyaga qarshi faoliyatni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilar:

- korrupsiya bu mamlakatlar hukumatlari tomonidan milliy xavfsizlikning jiddiy muammosi sifatida tan olingan;

- korrupsiya tashqi va ichki tahdid sifatida ko'riladi.

Masalan, Niderlandiyadagi korrupsiyaga qarshi kurash tizimi, xususan, quyidagi asosiy protsessual va institutsional chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi:

- davlat va jamoat tashkilotlarida korrupsiya xatti-harakatlari yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nuqtalarni monitoring qilish tizimi va ushbu lavozimlarni egallagan shaxslarning faoliyatini qat'iy nazorat qilish;

- korrupsiya nuqtai nazaridan korrupsiyaviy holatlarga moyilligi yuqori bo'lgan lavozimlarga shaxslarni tanlash tizimi;

- korrupsiyaviy harakatlar uchun jazo choralari tizimi, bunda asosiy chora davlat tashkilotlarida ishlashni taqiqlash va davlat xizmati tomonidan taqdim etilgan barcha ijtimoiy imtiyozlardan mahrum qilish;

- mansabdor shaxsning halol va samarali harakat qilishi ham moddiy, ham ma'naviy jihatdan foydali bo'lishini ta'minlashga qaratilgan mansabdor shaxslarning ijobiy harakatlarini rag'batlantirish tizimi;

- korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha korrupsiya aniqlangan taqdirda katta vakolatlarga ega bo'lgan maxsus politsiya kuchlariga o'xshash davlat xavfsizlik tizimiga ega bo'lish.

Isroilda korrupsiyaga qarshi muhit Niderlandiyada qo'llaniladigan choralarga o'xshash choralar, shuningdek, hukumat va maxsus politsiya bo'linmalari tomonidan davlat nazoratchisi tomonidan amalga oshiriladigan mumkin bo'lgan korrupsiyaviy harakatlar monitoring ma'lum takrorlash tizimi bilan ta'minlanadi (misol uchun, hukumat shaffofligini kuzatuvchi mustaqil jamoat tashkilotlari mavjud). Ushbu tashkilotlar korrupsiyaning mumkin bo'lgan nuqtalarini tekshiradi va agar ular aniqlansa, ular tergov organlariga xabar berishadi. Bundan tashqari, olingan ma'lumotlar jamoatchilikka taqdim etilishi kerak. Isroilda, amaldorlar uchun muhim ijtimoiy imtiyozlar va korrupsiya aniqlanganda ularni shafqatsiz jazolash tufayli, ommaviy korrupsiya deyarli yo'q.

Umuman olganda, bu holatlar Kanada uchun xosdir. Kanada Jinoyat kodeksi poraxo'rlikni konstitutsiyani buzish va davlatga xiyonat qilish bilan tenglashtiradi, pora olgan shaxs ham, uni bergan shaxs ham jinoiy jazoga tortiladi. Kanada konstitutsiyaviy huquqiy normalari parlamentning biznesga qaramligiga hamda deputatlarning mansab mavqeidan shaxsiy manfaatlar uchun foydalanishiga qarshi qaratilgan.

Kuchli davlat, diktatura yordamida korrupsiyani yengish mumkin, degan fikr keng tarqalgan. Biroq, o'g'ri amaldorlarni namoyishkorona qatl qilish uzoq vaqtdan beri odatiy holga aylangan Xitoy tajribasi buning aksini tasdiqlaydi. Repressiv chora-tadbirlar, ko'rinib turgan samaradorligiga qaramay, kerakli natijani berishi dargumon – sababi ushbu uslub poraxo'rlar soni kamayishiga sabab bo'lsa ham, pora miqdori ortib borayotgan xavf uchun to'lov sifatida avtomatik ravishda osmonga ko'tariladi. Bundan tashqari, repressiv choralar byurokратиya korporatsiyalaridan biri - huquqni muhofaza qilish organlarining keskin kuchayishiga olib kelishi mumkin, ular kimni qatl etish va kimni afv etish to'g'risida qaror qabul qilish uchun monopolistik huquqiga ega bo'ladilar.

Demokratik rejim korrupsiyadan ozodlikni kafolatlamasa-da, unga qarshi kurashish uchun ko'proq imkoniyatlar yaratadi:

- ommaviy axborot vositalaridagi so'z erkinligi matbuotga hukumat amaldorlarini nazorat qilish imkonini beradi;

- fuqarolik jamiyati korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha mustaqil komissiyalar faoliyati samaradorligini oshirishi mumkin.

Botsvanada korrupsiyaning tez sur'atlarda o'sishi bilan kurashishga quyidagi chora-tadbirlar yordam berdi:

- mansabdor shaxslarning ish haqini oshirish, shu bilan birga ularning sonini qisqartirish va davlat institutlari tuzilmasini soddalashtirish, shuningdek, korrupsiyaning namoyon bo'lishi bilan unga qarshi zudlik va muqarrar sanksiyalarni qo'llanilishi.

So'nggi paytlarda "oshkoralik madaniyatini" joriy etish korrupsiyaga qarshi kurash muvaffaqiyatining muhim omili sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Axborotning, birinchi navbatda, davlat boshqaruvi tizimidagi ochiqlik, matbuot erkinligi, davlat faoliyatini monitoring qilishda fuqarolik jamiyatining ishtiroki korrupsiyaning keng tarqalishini sezilarli darajada oldini oladi. Shaffoflikka erishish uchun yangi Internet texnologiyalarini qo'llash, axborotni taqdim etish, jamoatchilikni jalb qilish va ma'lumotlarni tarqatish qat'iy yo'lga qo'yilgan. Janubiy Koreya "shaffoflik madaniyatini" joriy etishning yetakchi namunasidir. Janubiy Koreyada 1999-yildan buyon OPEN dasturi – shahar hokimligi mansabdor shaxslari tomonidan fuqarolarning murojaatlarini ko'rib chiqish monitoringini o'tkazish uchun onlayn tizim faoliyat ko'rsatmoqda. Ishning holati to'g'risidagi ma'lumotlardan erkin foydalanish mansabdor shaxslar bilan shaxsan muloqot qilish yoki qaror qabul qilish jarayonini tezlashtirish maqsadida ularga pora taklif qilish zaruratini bartaraf etadi. Shunday qilib, OPEN korrupsiya mavjudligining zarur sharti sifatida mansabdor shaxslar va fuqarolar o'rtasidagi shaxsiy muloqotni istisno qilib, korrupsion xatti-harakatlarning oldini olish va fuqarolarning shahar hokimiyatiga ishonchini tiklash bo'yicha asosiy vazifani bajaradi.

Yaponiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, korrupsiyaga qarshi kurashishga qaratilgan yagona kodlashtirilgan aktning yo'qligi muammoni samarali hal qilishga to'sqinlik qilmaydi. Korrupsiyaga qarshi kurash standartlari ko'plab milliy qonunlarda mavjud. Yaponiya qonun chiqaruvchisi xodimlarga, davlat va munitsipal xodimlarga nisbatan taqiqlarga alohida ahamiyat beradi. Ular, xususan, yapon mansabdor shaxslarini xizmat paytida ham, lavozimidan ketganidan keyin ham xususiy biznesga nisbatan siyosiy jihatdan neytrallashtiruvchi ko'plab choralar bilan bog'liq. Yaponiya qonun chiqaruvchisi saylov kompaniyalarini, partiyalarni va boshqa siyosiy tashkilotlarni moliyalashtirishga qat'iy cheklovlar o'rnatadi, nomzodlar, siyosiy jamg'armalar foydasiga xayriya

qilishning qat'iy tartibga solinadigan tartibini joriy qiladi va ular tomonidan olingan xarajatlar va sarflangan mablag'lar to'g'risida hisobot berish tartibini o'rnatadi. Qonun qoidalarini buzish siyosiy ehsonlarni taqdim etuvchi va qabul qiluvchi tomonning mas'ul shaxslariga, shuningdek, ular o'rtasidagi vositachilarga nisbatan ularga nisbatan jazo choralarini qo'llashga olib keladi.

Ko'pgina mamlakatlarda bo'lgani kabi Yaponiyada ham korrupsiyaga qarshi kurashning muhim yo'nalishlaridan biri kadrlar siyosati hisoblanadi. Davlat boshqaruvi meritokratiya tamoyili asosida qurilgan va xizmat ko'rsatishga yo'naltirilgan. Yaponiya amaldorlariga munosib ish haqi kafolatlanlab, Siyosatchilar va xodimlarning axloqiy xulq-atvoriga katta e'tibor beriladi. 2000-yil aprel oyidan boshlab Yaponiyada "Davlat xizmatchilarining odob-axloqi to'g'risida"gi qonun, shuningdek, hukumat qarori bilan tasdiqlangan davlat xizmatchilarining odob-axloq qoidalari va ularni buzganlik uchun ma'muriy jazo normalari qabul qilindi. Davlat xizmatchisining odob-axloq qoidalari manfaatdor shaxsning batafsil ta'rifini va qonun talablarini o'zboshimchalik bilan talqin qilishni istisno qiladigan axloqsiz xatti-harakatlarning batafsil ro'yxatini beradi.

Amerika Qo'shma Shtatlarida korrupsiyaga qarshi qonunchilik juda qattiq ta'sirli bo'lib, korrupsiyaning turli shakllari – poraxo'rlik, pul olish va boshyalar uchun - pora miqdorining uch baravari miqdorida jarima yoki 15 yilga yoki bir vaqtning o'zida har ikkalasiga ham, og'irlashtiruvchi holatlarda esa - 20 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish nazarda tutilgan.

AQSh qonunchiligida mansabdor shaxsning majburiyatlari tarkibiga kiruvchi xizmatlar uchun haq to'lash va olish uchun jarimalar nazarda tutilgan. Amerika qonunlariga ko'ra, mansabdor shaxs rag'batlantirishni faqat rasman - hukumatdan olishi mumkin. Ushbu me'yorni buzganlik uchun jazo jarima yoki 2 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish yoki jazolarning kombinatsiyasi hisoblanadi.

Federal davlat xizmatida ishlash bo'yicha har qanday shaxslar o'rtasidagi bitimlar korrupsiyaviy holatlar qatoriga, ya'ni, davlat xizmatiga ishga kirishda yordam berish maqsadida pul yoki mulkiy nafaqa talab qilish yoki ularni olish jinoyat hisoblanadi. Huquqbuzarga bir yil muddatga ozodlikdan mahrum qilish yoki zarur bo'lgan yoki olingan miqdorda jarima yoki ikkala jazoning kombinatsiyasi bilan jazolanadi. Davlat xizmatiga ishga qabul qilishda qatnashish uchun ruxsatnomaga ega bo'lgan maxsus ishga qabul qilish agentliklarining faoliyati bundan mustasno.

Korrupsiyaga qarshi kurash AQShda amaldorlar uchun immunitetning deyarli yo'qligi bilan osonlashadi. Har qanday mansabdor shaxs, jumladan, prezident, kongressmenlar va senatorlar, lavozimidan chetlatilganidan keyin, alohida tartibda bo'lsa ham, jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin.

AQShning korrupsiyaga qarshi strategiyasining yana bir muhim yo'nalishi bu davlat xizmatlari tizimida korrupsiyaning oldini olishdir. U axloqiy va intizomiy me'yorlar bo'lgan ma'muriy axloq deb ataladigan me'yorlarni joriy etishga asoslanadi.

Davlat xizmatining axloq kodeksi birinchi marta 1958-yilda Kongress rezolyutsiyasi sifatida qabul qilingan bo'lib, unda davlat xizmatidagi har bir shaxs quyidagilarga majburdir:

- axloqiy tamoyillarga sodiqlikni shaxslarga, partiyalarga yoki davlat idoralariga sodiqlikdan ustun qo'yish;

- Konstitutsiya, AQSh qonunlari, hukumat qoidalariga rioya qilish va ularni amalga oshirishdan bo'yin tovlayotganlarni hech qachon rag'batlantirmaslik;

- belgilangan ish haqi uchun butun ish kunini ishlash, o'z vazifalarini bajarish uchun zarur bo'lgan harakatlar va fikrlar; muammolarni hal qilishning eng samarali va tejamkor usullarini topish va amalga oshirish;

- davlat xizmatchisi o'z lavozimi vazifalarini bajarishda jismoniy shaxs sifatida qatnasha olmasligi sababli xizmat vazifalari yuzasidan hech qanday va'da bermaslik;

- agar bu xizmat vazifalarini vijdonan bajarishga zid bo'lsa davlat organlari bilan bevosita yoki bilvosita tijorat munosabatlariga kirmaslik;

- hech qachon shaxsiy manfaatlar uchun maxfiy va mulkiy ma'lumotlardan foydalanmaslik;

- korrupsiya holatlari aniqlanganda ularni fosh etish;

- davlat lavozimi xalq ishonchining ifodasi ekanligini e'tirof etgan holda ushbu tamoyillarga rioya qilish.

Kodeks, garchi u maslahat xarakteriga ega bo'lsa ham, keyinchalik AQSH davlat xizmatchilarining "ma'muriy etikasi"ni huquqiy tartibga solish uchun asos bo'ldi. Kodeksning ishlab chiqilishi sifatida 1962-yilda AQSh Kongressi "saylangan mansabdor shaxslar (parlamentning ikkala palatasi a'zolari) va ijroiya hokimiyati mansabdor shaxslari uchun rasmiy xulq-atvor standartlari"ni qabul qildi. 1965-yilda prezident L. Jonsonning buyrug'i bilan mansabdor shaxslar uchun xulq-atvor standartlari va axloqiy me'yorlar o'rnatildi. 1978-yilda ushbu qoidalar "Davlat mansabdor shaxslari odob-axloqi to'g'risida" gi qonun shaklini oldi.

XX-asrning 80-yillari oxiridan boshlab davlat xizmatining axloqiy tamoyillari yanada qat'iy tartibga solish obyektiga aylandi. 1989-yilda AQSh Kongressi "Axloqiy qonunchilikni isloh qilish to'g'risida" gi qonunni qabul qildi, unda mansabdor shaxslarning axloqiy xulq-atvorini tartibga soluvchi qoidalarga jiddiy o'zgartirishlar kiritildi va federal hukumatning barcha tarmoqlari - qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlarini qamrab oldi. 1990-yil oktabr oyida qonun 12731-sonli "Davlat mansabdor shaxslari va xodimlarining axloqiy xulq-atvori tamoyillari" qarori bilan mustahkamlandi. Bu tamoyillar nafaqat yuqori mansabdor shaxslarga, balki oddiy davlat xizmatchilariga ham tegishli edi.

Qarorga ko'ra, davlat xizmatchilari:

- davlat maxfiy ma'lumotlaridan foydalanish yoki bunday ma'lumotlardan shaxsiy maqsadlarda foydalanish bilan bog'liq moliyaviy operatsiyalarda ishtirok etmasliklari;

- biron-bir shaxs yoki shaxslar guruhidan biron-bir rasmiy harakatni amalga oshirishga, ular bilan umumiy ish olib borishga yoki ushbu xodimlar ishlayotgan organ tomonidan tartibga solinadigan faoliyatni amalga oshirishga intilayotgan har qanday shaklda rag'batlantirishi yoki sovg'alarini qabul qilishi mumkin emas;

- manfaatlari ushbu xodimlarning o'z xizmat vazifalarini bajarishi yoki bajarmasligiga bog'liq bo'lgan shaxslardan sovg'alar qabul qilish;

- mulkni yo'q qilish, aldash, suiiste'mol qilish va korrupsiyaga oid barcha kuzatilgan holatlar to'g'risida tegishli organlarga xabar berishlari shart.

Mazkur me'yoriy-huquqiy hujjatlarning bajarilishini nazorat qilish har qanday davlat boshqaruvi yoki idorasida, zarur hollarda qo'shimcha ma'lumotlarni so'rashi, mansabdor shaxslarning o'zlarini suhbatga chaqirishi, xizmat tekshiruvi o'tkazishi mumkin bo'lgan komissiyalar tomonidan maxsus tayinlangan shaxslar yoki shaxslar guruhlari tomonidan amalga oshiriladi.

Mansabdor shaxs uchun uning huquqbuzarliklarini aniqlash oqibatlari unga quyidagi choralardan birini qo'llash shaklida ifodalanishi mumkin:

- qisman yoki to'liq diskvalifikatsiya;
- pastroq lavozimga ko'chirish;
- "mojaroli" moliyaviy aloqalarni tugatish taklifi. Jiddiy qoidabuzarliklar jinoiy javobgarlikka olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, davlat xizmatchisining qo'shimcha faoliyatidan (to'liq bo'lmagan) ish haqi olish huquqi cheklangan bo'lib, uning miqdori lavozimi uchun olayotgan ish haqining 15 foizidan oshmasligi kerak.

Ushbu cheklov hukumatning barcha tarmoqlari mansabdor shaxslariga taalluqli bo'lib, Qo'shma Shtatlar Senati a'zolari bundan mustasno. Qo'shma Shtatlar Prezidenti tomonidan tayinlangan mansabdor shaxslar, odatda, "o'z vakolatlari davrida o'zlarining bevosita rasmiy vazifalari doirasidan tashqaridagi xizmatlar va faoliyatlar uchun hech qanday daromad" ololmaydilar. Sobiq davlat xizmatchilariga kelsak, ularning tadbirkorlik faoliyatiga cheklovlar nafaqaga chiqqanidan keyin ikki yil davomida amal qiladi. Ijro etuvchi hokimiyat organlari ushbu davlat xizmatchisining xizmat muddati tugashidan oldingi yil davomida uning yurisdiksiyasiga tegishli bo'lgan muayyan ishlarni hal qilganda, ularga vakillik funktsiyalarini bajarish taqiqlanadi. Ikki yillik taqiq ijro hokimiyatining sobiq "yuqori amaldorlari"ga ham tegishli. Ular avvalgi ish joyi bilan aloqada bo'lmasliklari va o'zlari xizmat qilgan bo'lim yoki ushbu bo'limning biron bir davlat xizmatchisi oldida hech qanday masala bo'yicha hech kimning manfaatlarini ifoda eta olmaydilar.

AQSHning korrupsiyaga qarshi strategiyasining yana bir muhim qoidasi - bu barcha hokimiyat tarmoqlari uchun yagona bo'lgan, mansabdor shaxslar tomonidan jismoniy shaxslar va tashkilotlardan sovg'alar olishni cheklovchi qoidalardir.

Shunday qilib, AQSh senatori, shuningdek, uning xodimlari, agar taqvim yili davomida sovg'alarning qiymati jami 100 dollardan ohsa, Senatning muayyan qonunlarni tasdiqlashidan manfaatdor bo'lishi mumkin bo'lgan xususiy yoki yuridik shaxslardan sovg'alarni qabul qilmasliklari kerak. Senatorning kalendar yili davomida boshqa manbalardan (qarindoshlari bundan mustasno) olgan sovg'alari jami 300 AQSh dollaridan oshmasligi kerak. Etika qonuni sayohat shaklida sovg'alar uchun shaxsiy to'lovlarga cheklovlar qo'yadi. Senat ichki sayohatlar uchun uch kun (va ikki kecha) va xorijiy sayohatlar uchun etti kun (va olti kecha) chegarasini belgiladi. Ushbu cheklovlar senatorlarning oila a'zolariga ham tegishli.

AQSh Vakillar palatasi a'zosi bir taqvim yili davomida umumiy qiymati 250 dollardan oshmaydigan sovg'alarni bir manbadan olishi mumkin. Ushbu cheklov uning apparati xodimlariga ham tegishli. Biroq, har bir sovg'a, shu jumladan, "adolatli bozor qiymati" 100 dollardan oshgan mansabdor shaxslarning turmush o'rtoqlariga sovg'alar deklaratsiya qilinishi kerak. Ushbu cheklovlar qarindoshlarning sovg'alaridan tashqari barcha sovg'alarga tegishli.

Boshqa toifadagi davlat xizmatchilari uchun ham sovg'alarni olishda cheklovlar mavjud. Davlat xizmatchisi va uning turmush o'rtog'i bir kalendar yili davomida umumiy qiymati 100 AQSh dollaridan oshmaydigan sovg'alarni qabul qilishlari mumkin. Ruxsat etilgan qiymatdan yuqori sovg'a olgan davlat xizmatchisi uni 60 kun ichida o'z bo'limining tegishli organiga topshirishi shart.

Xorijiy davlatlar vakillaridan sovg'alar va mukofotlar olish shartlarini tartibga soluvchi qoidalarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Masalan, davlat xizmatchisi, agar sovg'a esdalik yoki xushmuomalalik sifatida taqdim etilsa va "minimal qiymat" dan oshmasa, xorijiy davlat vakilidan sovg'ani qabul qilish huquqiga ega. Agar bunday

sovg'a AQShning ilm-fan yoki tibbiyot sohasidagi aloqalarini rivojlantirishga hissa qo'shsa, shuningdek, sovg'ani qabul qilishdan bosh tortish donorni ranjitishi yoki Xalqaro munosabatlarga ta'sir qilishi mumkin bo'lsa, mansabdor shaxs "minimal qiymat" dan yuqori sovg'ani qabul qilish huquqiga ega.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, Qo'shma Shtatlarda korrupsiyaga qarshi samarali kurashish uchun sharoit yaratuvchi yetarlicha samarali tizim barpo etilgan.

Shunday qilib, korrupsiyaga qarshi kurashning joriy strategiyalari tahlili AQSh, Yevropa va Osiyo davlatlari tajribasi hech bir davlat korrupsiyaga qarshi kurashishda ushbu illatni butunlay yo'q qilinishiga erishilmagan bo'lsada, lekin korrupsiyaning chegarasini pasaytirish orqali yuqori iqtisodiy – ijtimoiy muvaffaqiyatlarga erishayotganliklarini ko'rishimiz mumkin.

Tasdiqlandi:

KXvaRHQD direktori

Hojiyev T.T.

Ishlab chiqildi:

Komplayens – xizmati menejeri

G.Nurmatov